

KEGLEVICH KRISTÓF

A FŐVÁROSI PEDAGÓGIAI SZEMINÁRIUM MŰKÖDÉSE OZORAI FRIGYES IGAZGATÓ IDEJÉN (1918–1934)*

A Fővárosi Pedagógiai Szemináriumot (FPSZ) Bárczy István polgármester (1906–1918) javaslatára a fővárosi tanács 3838/1912. VII. sz. határozatával hozta létre 1912 januárjában. Az új intézmény működését február 1-jén kezdte meg. A Pedagógiai Szeminárium célja kettős volt: a főváros egyrészt a pályakezdő budapesti elemi iskolai tanítók betanítását, másrészt a már régebb óta működő tanítók, tanárok továbbképzését kívánta biztosítani általa.¹ Tulajdonképpen a főváros igényeit kielégítő speciális tanítóképző jött létre, mely tanfolyamai révén nagyobb tudás, műveltség, a modern pedagógiai törekvések közvetítésével készítette fel a nagyvárosi tanítói létre. A tanfolyamok koncepcióját a neves pedagógiai szakember, Wessely Ödön (1867–1935), a Pedagógiai Szeminárium első igazgatója (1912–1918) dolgozta ki. A Szeminárium tevékenységét a — működését az 1911/12-es tanévben megkezdő — Mária Terézia (ma Horváth Mihály) téri leány és fiú elemi iskolával egy épületben, velük szoros összefonódásban fejtette ki.

A Szemináriumhoz kapcsolódó gyakorló elemi iskola a főváros anyagi támogatásával és az itt tanító kiváló tanítóknak köszönhetően az 1920-as években Budapest első elemi iskolájává lett. Mai jogutódja a Budapesti Fazekas Mihály Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium.² A FPSZ 1945 után többszöri átszervezésen esett át, majd 1972-től Fővárosi Pedagógiai Intézet (FPI) néven működött tovább a régi helyén.³ Tanulmányom a Szeminárium aranykorát, az 1920-as és 1930-as évek gyakorlatát tárgyalja a beiratkozott hallgatók képzésének, munkáltatásának,

* Jelen tanulmány az Óbudai Egyetem Trefort Ágoston Mérnökpedagógiai Központjának gyakorlatvezető mentortanár szakán a 2018/2019-es tanévben elkészített szakdolgozatom egy részének szerkesztett változata. Témavezetőm, Sanda István Dániel egyetemi adjunktus segítségét és bírálóm, Holik Ildikó egyetemi docens támogatását ezúton is köszönöm.

1 Bárczy István: Beszéd a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium megnyitásakor (1912. február 1.). In: Fővárosi Közlöny, 23. (1912) 11. szám (1912. február 6.) 448–449. p.

2 A fent mondottakkal függ össze a Fazekas gyakorlóiskolai státusának különleges, a magyar közoktatás rendszerében analógia nélkül álló volta. A gyakorlóiskola nem egyetemhez, hanem a Szemináriumhoz kapcsolódott, fenntartója megalapításától kezdve 2012. december 31-ig a főváros volt. Fennállásának első fél évszázadában elemi (általános) iskolaként működött.

3 Az 1996/1997-es tanévben — a Fazekassal addig közös épület teljes körű felújításával összefüggésben — Belső-Józsefvárosba, a Vas utca 10. sz. alá költözött. A nemzeti köznevelésről

élményeinek szempontjából a vonatkozó szakirodalom⁴ összefoglalásával, illetve a Szeminárium Budapest Főváros Levéltárában található iratanyagának kutatása alapján. Az iratanyag zömét a főigazgatónak a polgármesteri VII. (a közoktatási) ügyosztállyal mint fenntartóval való levelezése, az ügyosztály körlevelei, határozatai, ezenkívül az igazgató beszámolóí, kérelmei, illetve a tanfolyamokat számba vevő munkatervei — melyeket a székesfővárosi tanács minden félév elején kiküldött minden budapesti elemi iskolának — teszik ki.

A Szeminárium és gyakorlóiskolái vadonatúj, a Bárczy-féle iskolaépítési program során emelt épületében 1914 és 1916 között hadikórház működött, a tanítók számára hirdetett tanfolyamok és előadások is szüneteltek. A nagy háborút és a forradalmakat követően, az 1920-as és 1930-as években az intézmény fénykorát élte. Élén a (fő)igazgató állt. Éves munkaterveit a fővárosi Köznevelési Bizottságának meghallgatása után a fővárosi tanács hagyta jóvá.⁵ Az igazgatón kívül a Szemináriumnak csupán egy főállású alkalmazottja volt: a beosztott tanár. Ő segített a hallgatók tevékenységének koordinálásában. Az első igazgató, Weszely Ödön mellett Gockler Lajos, majd a későbbi igazgató, Ozorai Frigyes volt a beosztott tanár. Utóbb Ozorai és utódja, Haltenberger Mihály oldalán Wilde Margit működött ilyen minőségben. Állandó tantestület nem létezett, a tanfolyamok előadói részben a gyakorlóiskolából kerültek ki, őket évről évre bízta meg a tanács, részben pedig a kor elismert tudósai, illetve kutatói vállaltak előadásokat és közvetítették legújabb eredményeiket.

szóló 2011. évi törvény (egyik) sajnálatos következményeként beolvadt a 2015-ben létrehozott, az Oktatási Hivatal kötelékébe tartozó Budapesti Pedagógiai Oktatási Központba (POK).

- 4 A FPSZ történetéről sokan írtak már. Az intézmény létrejöttére, első évtizedeire alapvető Kétyi Andrásné Sági Mária kéziratosa doktori értekezése: A Fővárosi Pedagógiai Szeminárium története. Bölcsészdoktori disszertáció. Bp., 1976. Egyetemi Könyvtár, Kd 4204. (A továbbiakban: *Kétyiné*, 1976.) Ennek kivonata: *Kétyi Andrásné*: A Fővárosi Pedagógiai Szeminárium megalakulása. In: Budapest Főváros Levéltára Közleményei, 78. Szerk. Gáspár Ferenc et al. Bp., 1979. 217–249. p. (A továbbiakban: *Kétyiné*, 1979.) Az 1945-ig terjedő korról szól *Mann Miklós – Hunyadi Zoltán – Lakatos Zoltánné*: A Fővárosi Pedagógiai Szeminárium története. Bp., 1997. (Bárczy István Könyvtár 3.) (A továbbiakban: *Mann – Hunyadi – Lakatos*, 1997.) A gyakorlóiskola történetét *Hunyadi Zoltán* külön is megjelentette: A gyakorlóiskola első ötven éve. [Bp.,] 2011. A Szeminárium történetének összefoglalása 1971/72-ig: *Süle Sándor – Lőrincz László*: Fővárosi Pedagógiai Intézet. Történeti áttekintés a fővárosi pedagógusok továbbképzéséről és az Intézet munkájáról. In: Budapesti Nevelő, 7. (1971) 4. sz. 3–39. p. (A továbbiakban: *Süle – Lőrincz*, 1971.) Szinte az Intézet megszűnéséig tárgyalja az eseményeket: 90 éves a Fővárosi Pedagógiai Intézet. Szerk. Balogh László. [Bp.,] 2002. (A továbbiakban: *Balogh*, 2002.)
- 5 *Kétyiné*, 1979. 227. p.

1. kép. A Fővárosi Pedagógiai Szeminárium épülete az 1910-es években
(Mann – Hunyadi – Lakatos, 1997. 119. p.)

A Szeminárium tevékenységének gerincét a továbbképző tanfolyamok jelentették.⁶ A tanfolyamoknak négy fajtája volt: (1) az állandó továbbképző tanfolyam kezdő tanítók részére; (2) már működő tanítók számára szervezett továbbképző

6 Balogh, 2002. 86–87. p.

tanfolyam; (3) nem kötelező tudományos előadások és laboratóriumi gyakorlatok; (4) egyéb: módszertani, művészeti, technikai, nyelvi tanfolyamok. A tanfolyamoktól függetlenül, azokkal kooperálva működött a Pedagógiai Könyvtár és a Laboratóriumok.

Az állandó tanfolyam és a gyakorlóiskola

Az ún. állandó tanfolyam célja az volt, hogy a pályakezdő vagy fiatal budapesti elemi iskolai tanítókat bevezesse az iskolai munkába, valamint megismertesse velük a sajátos fővárosi követelményeket. Az állandó tanfolyam hallgatói a Szeminárium gyakorlóiskolájában hospitáltak és tanítottak. Heti elfoglaltságuk 30–35 óra volt mindkét félévén keresztül, októbertől májusig, tehát hallgató létük teljes munkaidős elfoglaltságnak számított. Az első évtizedekben ösztöndíjban részesültek.⁷ Ennek összege meghaladta az óradíjas helyettes tanító fizetését. 1931-től csökkentették az ösztöndíjas helyek számát, de lehetővé tették, hogy a hallgatók helyettesítsenek a főváros iskoláiban.⁸ Az induláskor, 1912-ben (az 1911/1912-i tanév második félévében) 58 hallgatót vettek föl (29 férfit és 29 nőt), ösztöndíjuk 600 korona volt.⁹ A női hallgatók a leányiskolába, a férfiak a fiúiskolába nyertek beosztást.¹⁰

A beiratkozottak között sok helyettes tanító is volt, akik a tanfolyam elvégzésétől végleges állást reméltek.¹¹ Az állandó tanfolyamok létszáma az első években 60 fő körül alakult, 1916-tól évi 40 körül volt. 1913-ban a megcélzott 60 helyre 408 kérvény érkezett.¹² Kezdetben csak azokat a tanítókat vették föl — hacsak a tanács külön engedélyt nem adott —, akik már legalább egy évet tanítottak a fővárosban. A budapesti születésűek előnyt élveztek. 1941-ig 1568-an végeztek

7 Kétyiné, 1979. 227. p.

8 Süle – Lőrincz, 1971. 8. p.

9 Süle – Lőrincz, 1971. 6–7. p.

10 Kétyiné, 1976. 148. p.

11 A tanítók pályájukat helyettesítő tanítóként kezdték. Őket a budapesti iskolák tanítóinak megbetegedése esetén a fővárosi tanács felhatalmazásából a Köznevelési Bizottság jelölte ki, óradíjért tanítottak, amíg a helyettesített kolléga vissza nem vette osztályát. Saját tanári tapasztalat híján, ez a minduntalan változó helyszínen, változó közegben zajló munka nem lehetett könnyű. Az ideiglenes tanítót az „életpályamodell” következő állomásaként már egész évre alkalmazták. A kinevezett (rendes) tanító kilenc fizetési fokozaton belüli, az ideiglenesnél mindenképpen magasabb fizetést kapott. Vö. Kétyiné, 1979. 230. p.

12 Kétyiné, 1979. 231–232. p.

el a tanfolyamot.¹³ 1945 után a kezdő tanítók továbbképzésének ezen kötelező formája megszűnt.¹⁴

Kevés pályázati felhívás maradt ránk. Pl. 1934-ben az alpolgármester 20 fő, 1933-ban oklevelet szerzett vagy 1934-ben diplomázó elemi iskolai férfi tanító felvételét tervezte. A 10 hónapos tanfolyamra ekkor végül 35 főt vettek föl, ösztöndíjat vagy egyéb díjazást ekkor már nem kaptak.¹⁵ Ezt az 1930-as évek gazdasági helyzete magyarázza: az erőforrásokat akkor már máshová csoportosították. Kivételesen az 1924/25. évben sem vettek fel ösztöndíjasokat.¹⁶

A kezdő tanítók, azaz a hallgatók a gyakorlóiskolában heti 10–12 órát töltöttek a tanítási időben. A Szeminárium igazgatója és a mellé e célból rendelt — ún. beosztott — tanár koordinálta az egyes osztályokban való hospitálásukat és gyakorló tanításukat, alkalmanként helyettesítésre is felkérte őket. Először egy-egy hetet hospitáltak minden évfolyamon, jegyzeteik alapján hetente két alkalommal beszéltek meg a tapasztalatokat. A hospitálási kör után 3–4 heti osztálymunka következett egyazon osztályban, egyazon tanító mellett. Ez további hospitálási, valamint már demonstrátori tevékenységet is jelentett, a tananyag és az osztály mélyebb megismerését szolgálta. A tanév második felében került sor a gyakorlótanításokra. Először egy órát tanítottak, majd egy napra, végül egy hétre vettek át egy osztályt, természetesen szoros kapcsolatban maradván az osztálytanítóval. A vizsgatanításra az iskola nagytermében került sor a Szeminárium és az iskola igazgatója, továbbá valamennyi hallgatótárs jelenlétében. A bírálatot másnap tartották; ez a hallgató önreflexiójával kezdődött, majd a bírálat elhangzása és a jelölt válasza után a tanfolyam hallgatói közül bárki hozzászólhatott, illetve az osztálytanító és a Szeminárium gyakorlatot vezető tanára is véleményt mondott.¹⁷ A hallgatók ennek a képzési rendnek köszönhetően rengeteg tapasztalatot szereztek, egységben látták az iskola egész napos életét, a szünetek eltöltését, ünnepek szervezését stb. is ideértve. Ezenkívül több száz kidolgozott tanóravázlatra

13 Jankovits Miklós: Harmincéves a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium. In: Néptanítók Lapja, 75. (1942) 3. sz. 160–163. p. (A továbbiakban: Jankovits, 1942.) 163. p.

14 Balogh, 2002. 86. p.

15 BFL (= Budapest Főváros Levéltára) VIII.761.a (= Fővárosi Pedagógiai Szeminárium iratai, általános iratok) 90.334/1934, 146/1934.

16 Süle – Lőrincz, 1971. 6. p.

17 Mann – Hunyadi – Lakatos, 1997. 134–139. p.

tettek szert. A képzési idő kb. kétharmadát tették ki a hospitálások, a tanítások és a laboratóriumi gyakorlatok.¹⁸

A délelőtti lekööttségek mellett délutánonként hetente 10–12 órát vett igénybe a többi, tudományos jellegű kurzus, illetve a laboratóriumi foglalkozások. A tanfolyam éves munkatervét a fővárosi tanács hagyta jóvá. Pl. az 1928/1929-es iskolaévben a kezdő tanítók állandó tanfolyama a következő tárgyakból állt: *A jelenkori filozófia főirányai, Az etika fő problémái, Pedagógiai lélektan, A gyermeklélektan módszere, A pedagógia tudományos alapvetése, Rendszeres pedagógia (Nevelés- és oktatástan), A modern pedagógia fő képviselői, Magyar művelődéstörténet, Közgazdaságtani és szociális ismeretek, Iskolai egészségtan, Fizikai laboratóriumi gyakorlatok, Biológiai laboratóriumi gyakorlatok (Növénytan, állattan), Rajz, Testgyakorlás, Az új tanterv ismertetése*.¹⁹ A hallgatók délután alkalmanként a napköziben — ez 1926-ban jött létre²⁰ —, illetve az olvasóteremben láttak el szolgálatot.

Sarodi Gyula, a gyakorlóiskola későbbi tanítója az 1933/1934-es tanévben végezte a kezdő tanítók állandó tanfolyamát. Visszaemlékezése szerint az iskola akkor már nyolcosztályos volt, 8 fiú-, 8 leány- és 4 koedukált alsó tagozatú osztállyal. A szemináriumi hallgatók végigjárták az összes osztályt. Egy-két hétig hospitáltak, majd valamennyi osztályban tanítaniuk kellett. Az év végén került sor a vizsgatanításra. A kötelező tanfolyami előadások mellett többféle továbbképző előadás is önkéntesen látogatható volt, például múzeumlátogatásokkal, kirándulásokkal kiegészült művészettörténeti előadások, munkatanító (szlőjd) vagy idegen nyelvi tanfolyamok. Délutánonként lehetőség nyílt a laboratóriumokban kísérletezni és az épületben működő Pedagógiai Könyvtárban olvasni.²¹

Ami a vezetőtanítókat illeti, idővel Budapest legkiválóbb pedagógusai kerültek a gyakorlóiskolába. Minthogy a külön igazgatású fiú- és leányiskola fél évvel korábban kezdte meg működését, mint a Pedagógiai Szeminárium, gyakorlóiskolává minősítésükkor (1912) már adott volt a két tantestület. A két gyakorlóiskola 1925-ben egyesült.²² Sok tehetséges, ambiciózus fiatal tanító(nő) került a nevelőtestületbe, pl. az 1916/17-es tanévben Oldal Anna és Háros Antal, az

18 Hunyadi Zoltán: Oldal Anna. Bp., 1991. (Magyar pedagógusok) (A továbbiakban: Hunyadi, 1991.) 7. p.

19 BFL VIII.761.a 201/1928.

20 Süle – Lőrincz, 1971. 7. p

21 Jáki László: Dokumentumok, adatok, visszaemlékezések a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium történetéből. In: Budapesti Nevelő, 23. (1987) 1. sz. [85–107. p.] 102–106. p.

22 Kétyiné, 1976. 150–151. p.

1918/19-esben Stolmár László, az 1921/22-esben Stelly Géza és Gubacs Gábor. Ők a későbbi évtizedekben országosan ismert szaktekinvélyekké váltak. Érdekes, hogy Oldal tanári működésének túlnyomó részében mindig első (fiú)osztályban tanított, Gubacs pedig a hatodik osztály specialistája lett. Stolmár ugyanakkor arra törekedett, hogy osztályait végigvigye. Az iskola (neve 1925-től: Budapest Székesfővárosi VIII. Kerületi Mária Terézia Téri Községi Gyakorló Népiskola) gyakorló jellegének az felelt meg jobban, ha egy-egy tanító egy-egy évfolyam mellett kötelezte el magát, így ez lett a trend.²³ A tanítójelöltek számára önmagában is szokatlan volt, hogy évfolyamokra bontott osztályokban taníthattak, a tanítóképzők gyakorlóiskolái ugyanis osztatlanok voltak.²⁴ Ez tehát fontos eleme volt a fővárosban való tanításra történő felkészítésnek, a mai differenciálásra törekvéssel rokonítható.

A már működő tanítók továbbképző tanfolyamai

A már működő tanítók továbbképzési tanfolyamait egyrészt meghívott neves kutatók, tudósok, másrészt a gyakorlóiskola osztálytanítói tartották.²⁵ A tanfolyam fél évig tartott, hetente három foglalkozást jelentett, amelyek lényegében tudományos előadásoknak feleltek meg. A pedagógusok 6–8 héten át szombatonként hospitáltak a Mária Terézia téri gyakorlóiskola azon osztályában, amely évfolyamon az adott tanévben tanítottak, illetőleg nyilvános bemutató tanításokon vettek részt.²⁶ Ezek a mintatanítások is szombat délelőtt voltak,²⁷ igen népszerűnek és látogatottnak számítottak, alkalmanként 300 vendég volt jelen rajtuk.²⁸ A hallgatókon kívüli érdeklődőknek előre kellett — ingyenes — jegyet igényelniük.²⁹ A Szeminárium igyekezett tematikus napokat, hónapokat hirdetni, így pl. 1926 februárjában a kézi-, papír és agyagmunka, márciusban és áprilisban testgyakorlás és testnevelés, végül májusban a rajzoktatás került terítékre a szombati tanórák keretében. Általában két mintatanítást egy előadás (megbeszélés) követett,

23 Mann – Hunyadi – Lakatos, 1997. 129–134. p.

24 Kétyiné, 1979. 230. p.

25 Kétyiné, 1976. 97–108. p.

26 Hunyadi, 1991. 7. p.

27 BFL VIII.761.a 1926/nem iktatott.

28 Stolmár László: Életem, életünk. Események, örömek, bánatok időrendben. Bp., 1992. (A továbbiakban: *Stolmár*, 1992.) 54. p.

29 Hunyadi, 1991. 7. p.

a program szombat reggel 9-től délután 1-ig tartott.³⁰ A bemutatóórákra az iskola nagytermében került sor, az elemi iskolás korú, jellemzően 40–50 fős osztály³¹ a színpadon fölállított padosorokban ült, miközben a látogatók a zsöllyén, a nézőtérren és a karzaton foglaltak helyet. A tanítási megbeszéléseket az 1940-es években a királyi tanfelügyelő elnökletével az elemi iskola igazgatója vezette.³²

1931-ben Móricz Zsigmond is részt vett egy szombat délelőtti mintatanításon. A Pedagógiai Szemináriumban szerzett tapasztalatairól néhány nappal később lelkesült hangnemben számolt be a *Magyarország* című napilapban vezetett tárcájában. A mintatanítást Stolmár László tartotta,³³ nem saját osztályának, hanem általa ismeretlen gyerekeknek. „Egy óriási terem van az épület III. emeletén a tetőszerkezetbe beépítve. Zsúfolásig tele volt a tanítói továbbképző tanfolyam hallgatóival. ... Megnyíltak az ajtók és bevonult az osztály. ... Első, ami meghatott, hogy a gyerekek egyáltalán nem voltak elfogultak. Nem hozta őket zavarba, hogy száz és száz tanító van mögöttük. Olyan fesztelenül és megszokottan ültek le középen, mintha a négy fal volna körülöttük. A tanító általános beszélgetéssel kezdte. Megkérdezte a gyerekektől, mi a húsvét legszebb emléke: a kirándulás... Aztán hamarosan elvezette őket távolabb Budapest határáról, ki külföldre, s egyszerre csak benne voltunk Finnországban. ... A gyerekek úgy figyelnek, olyan kíváncsiak, és minden pillanatban belekotyognak. S a tanító minden megszólalásnak örül. Együtt dolgozik a gyerekekkel. ... Nem szolgáltat a tanító lehetőleg semmit, mint tudást, mint kész anyagot, amit csak el kell fogadni, hanem együtt munkálkodik a gyerekekkel. ... Aztán összefoglalja az egész előadást, nem ő maga, hanem a gyerekekkel mondatja el a mai lecke tartalmát s megható, milyen frissen és értelmesen, mint valami kedves mesét, mondja el a gyermek mindazt, amit ma itt tanult.” Móricz a munkáltatás, munkatevékenység révén megvalósító kooperáció szerepét hangsúlyozó munkaiskola érzékletes leírását adja.³⁴

A nagyteremben bemutatott mintatanítások komoly belső kontrollon mentek keresztül, mielőtt megvalósultak volna. A tantestület szerdánként tartotta az elő-

30 BFL VIII.761.a 1926/nem iktatott.

31 Mann – Hunyadi – Lakatos, 1997. 131. p.

32 Stolmár, 1992. 81. p.

33 Kontra György: A pedagógus lángelme: Stolmár László. In: Elektronikus Könyv és nevelés, 10. (2008) 4. sz. [Csak elektronikusán: http://www.tanszertar.hu/eken/2008_04/kgy_0804.htm — Letöltés ideje: 2019. október 23.]

34 Móricz Zsigmond: Mintatanítás. A mai magyar népművelésről. In: Magyarország, 38. évf. 82. sz. (1931. április 12.) 5. p. [= *Uő*: Riportok. III. (1930–1935) Bp., 1958. 118–123. p. (Móricz Zsigmond összegyűjtött művei)]

készítő megbeszélést, ahol mindenki véleményezhette a bemutató tanító óratervét, céljait, módszereit. Ezen belső viták során az egyéni kezdeményezés és a kollektív bölcsesség összhangjának megteremtésére törekedtek. A Szeminárium elsősorban a hallgató tanárok alkotó pedagógiai gondolkodását kívánta fejleszteni, akkor is, ha a hallgatók igénye — ez a tanfolyamok végén kitöltetett kérdőívekből derült ki — inkább az lett volna, hogy egy az egyben alkalmazható módszertani tippeket kapjanak.³⁵ Haltenberger Mihály főigazgató (1934–1943) reformjai közé tartozott, hogy az 1930-as évek második felében a nagyteremben felére csökkent a bemutató tanítások száma, ezeket inkább az osztálytermekben tartották, hogy ekképpen az osztálymunkát is láthassák a tanfolyamok résztvevői.³⁶

A tudományos előadásokat tanfolyamokba szervezték. A kötelező tárgyak hallgatása két hétköznapi délutánt vett igénybe. Nem kötelező tárgyak egészítették ki őket. A tematika mindent fölölelt, ami akkor a korszerű általános és szakműveltség része volt. Az 1910-es években az érdeklődők előzetesen nyomtatásban megkaphatták az előadások tervezett tartalmát, ez alapján jelentkeztek.³⁷ 1930 körül a kötelező tanfolyamokat jellemzően *A modern pedagógia főirányai és főképviselei*, *A munkaiskola problémái*, *Az elemi iskolai módszertan legújabb törekvései*, *Tantervismeret*, *Magyarország földrajza*, *A magyar történelem európai vonatkozásaiban*, *Állattan*, *Növénytan*, *Iskolai egészségügy* címmel hirdették meg.³⁸ Az 1934/35-ös tanév őszi félévében (ez volt Ozorai Frigyes főigazgatói korszakának utolsó féléve) a már működő elemi iskolai tanítók továbbképző tanfolyama a következő nem kötelező tudományos előadásokból és laboratóriumi gyakorlatokból állt (zárójelben a jelentkezők száma): *Általános művelődéstörténelem* (31 fő), *Művészettörténelem, a magyar művészet története* (25 fő), *Budapest története* (20 fő), *Európa földrajza*, *Magyarország földrajza* (64 fő), *A modern pedagógia főképviselei* (29 fő), *Állattani laboratóriumi gyakorlatok és előadások* (18 fő), *Növénytan laboratóriumi gyakorlatok és előadások* (8 fő), *Fizikai és vegytani laboratóriumi gyakorlatok és előadások* (18 fő), *Lélektani laboratóriumi gyakorlatok és előadások* (34 fő). A *Rajztanfolyamra* 72 fő, a féléves *Tornatanfolyamra* 47, a *Reformírástanfolyamra* pedig 29 fő jelentkezett.³⁹

A tanfolyamokat — melyek színvonala messze meghaladta az általános iskolai szintet — a kor híres tudósai tartották, pl. az alapítás évében Kacsóh Pongrác

35 Mann – Hunyadi – Lakatos, 1997. 144–145. p.

36 Mann – Hunyadi – Lakatos, 1997. 96. p.

37 Mann – Hunyadi – Lakatos, 1997. 31. p.

38 Vö. BFL VIII.761.a 174/1928. körlevél.

39 BFL VIII.761.a 43/1935.

zeneszerző, Lyka Károly művészettörténész, Fináczy Ernő neveléstörténész, Lengyel Béla kémikus; az 1920-as és 1930-as években Nagy László gyermekpszichológus, Bárczi Gusztáv gyógypedagógus és Gárdonyi Albert főlevéltáros, történész. A tanfolyamok a tanév végén „záró vizsgálatok” letételével értek véget.⁴⁰

1912. február 1-jén, a Szeminárium indulásakor 1029 fő iratkozott fel a tudományos előadások meghallgatására. Közülük 57 volt elemi iskolai igazgató, 11 polgári és 1 reáliskolai igazgató, 749 — azaz a túlnyomó többség — elemi iskolai tanító, 328 polgári iskolai tanár, továbbá főreáliskolai, kereskedelmi iskolai tanárok, óvónők, hitoktatók és állástalan pedagógusok nevét is megtaláljuk a listán.⁴¹ A főigazgató, Weszely jelentése szerint az első félév tudományos előadásainak látogatottsága különbözőnek bizonyult. Három előadáson 200-on, 13 előadáson 100-on felül volt a hallgatók létszáma, de az etikai, logikai és természettudományos kurzusokra csak 20–30-an jártak el.⁴² A főváros 1–6. osztályos oktatószemélyzetén kívül a Szeminárium vezetője, akadályoztatása esetén az elemi iskola igazgatója más érdeklődőnek, pl. vidéki tanítóknak is engedélyt adhatott az iskola megtekintésére vagy óralátogatásra, de csupán alkalmilag, és ugyanazon személynek csak egyszer-kétszer.⁴³ Olykor fent is maradtak ilyen engedélyek, pl. az 1930/31-i tanévből Hamvai Vilmos okleveles középiskolai tanár és Krehnyay Ede szigorló mérnök számára a Lélektani Laboratórium meglátogatásáról.⁴⁴ Nem fővárosi fenntartású iskolák teljes tantestületei is kaptak engedélyt a Pedagógiai Szeminárium különböző tanfolyamainak látogatására, pl. a budapesti izraelita elemi és polgári iskoláé, a váci katolikus elemi iskoláé, a református teológiai akadémia és elemi iskola tantestülete vagy a gyógypedagógiai főiskola hallgatói stb.⁴⁵ 1932-ből fennmaradt a név szerinti felsorolás, hogy mely nem budapesti oktatók látogathatják a tanfolyamokat.⁴⁶ Ugyanezen év szeptemberében 50 tanítót iskoláztak be a továbbképző tanfolyamra.⁴⁷

40 Pl. az 1929. június 3-i jegyzőkönyv: BFL VIII.761.a 1929/nem iktatott.

41 *Süle – Lőrincz*, 1971. 5. p.

42 *Komlósi Sándor*: Weszely Ödön, a Szeminárium első igazgatója. In: *Budapesti Nevelő*, 23. (1987) 1. sz. 17–34. p. (A továbbiakban: *Komlósi*, 1987.) 24. p.

43 BFL VIII.761.a 150.893/1919-VII., 51/1932.

44 BFL VIII.761.a 107/1930.

45 *Mann – Hunyadi – Lakatos*, 1997. 86. p.

46 BFL VIII.761.a 314/1932.

47 BFL VIII.761.a 251/1932.

A tanítók számára 1920 óta országosan is kötelező volt, hogy öt-öt szolgálati éven belül továbbképző tanfolyamon vegyenek részt.⁴⁸ Ennek ellenére olykor előfordult, hogy a tanfolyamokra túl kevesen jelentkeztek. A székesfővárosi Köznevelési Ügyosztály gyakran utasította az elemi iskolák igazgatóit, hogy küldjék tanítóikat a Szeminárium tanfolyamaira. Érthető a vonakodás, hiszen hetente két délután előadásokat hallgatni nagy időbeli terhet rótt az érintett pedagógusokra, nem is beszélve szombati helyettesítésük megoldásáról.

A Laboratóriumok

A Szeminárium épületében, a továbbképző tevékenységgel szoros összefüggésben létesült 1912-ben a Pedagógiai, a Lélektani és a Fizikai laboratórium.⁴⁹ Utóbb nem ez a beosztás véglegesült: a Fizikai (olykor Fizikai-kémiai néven említik) és a Lélektani mellett Biológiai labor működött.⁵⁰

A Lélektani Laboratórium első vezetője (1912) a budapesti tudományegyetemen kísérleti lélektant oktató Révész Géza (1878–1955) egyetemi tanár lett, aki három asszisztenssel dolgozott. Az első időkben — a megfelelő nivójú eszközpark kiépüléséig — szakirodalmi alapú, egyszerű kísérleteket végeztek, amelyek az előadások anyagával álltak összefüggésben. Így frenológiai (a gyermekek koponyája alakjának, méretének vizsgálata) kutatásokat folytattak, illetve a diákok képzet- és szókincsét vizsgálták, és jutottak pl. arra a következtetésre, hogy az iskolába lépő diáknak sokkal több képze van a külvilágról, mint azt a pedagógusok föltételezték.⁵¹ Révész hivatala 1919-ig tartott. A Laboratóriumot 1925-től haláláig az ismert gyermekpszichológus, Nagy László (1857–1931) vezette és szervezte újjá 8–10 segéderő (képzett doktorok, tanítók, középiskolai tanárok) bevonásával.⁵² A Laboratórium 1925 óta négy szakosztállyal működött. Az Általános Lélektani Osztály feladata az volt, hogy az állandó tanfolyam minden hallgatója számára demonstrálja az előadásokon megtanult lélektani tételeket — ingerküszöbmérések, emlékezet; figyelem, fantázia, tanulási módok vizsgálata stb. —, ezen kívül az arra alkalmas hallgatók részvételével lélektani gyakorlato-

48 A vallás- és közoktatásügyi miniszter 86.377/1920. VIII. B. sz. rendelete (szept. 2.).

49 *Weszeley Ödön*: A Fővárosi Pedagógiai Szeminárium ismertetése. Bp., 1912. 3. p.

50 *Mann – Hunyadi – Lakatos*, 1997. 77. p.

51 *Kétyiné*, 1979. 244. p.

52 BFL VIII.761.a 177/1929; *Nagy Sándor*: A didaktika mai fejlődési irányai és ezek előzményei Nagy László munkásságában. In: Budapesti Nevelő, 18. (1982) 2. sz. 9–20. p.

kat szervezett. A Pedagógiai-pszichológiai Osztály az óvodások és az iskolások lélektani vizsgálatát végezte a tanítók vagy a szülők fölkérésére. A Gyógypedagógiai Osztályt, melyet addig Bárczi Gusztáv orvos vezetett, 1926-ban egyesítették a Pedagógiai-pszichológiai Osztállyal. A Pszichotechnikai Osztály a különféle állami intézmények — államvasutak, állami nyomda, tűzoltóság — tanoncainak egyénenkénti pszichotechnikai vizsgálatait végezte, ha az említett intézmények fölkérték erre. A Laboratórium releváns kutatásokat folytatott, például az óratervek készítésekor és az óraelemzések során a mindenhol mereven használt herbarti formális fokozatok rugalmasabb kezelését javasolta, így a Szeminárium gyakorlati képzésének finomodása irányában hatott.⁵³ A hallgatók a kísérleti lélektan szerinti vizsgálatukat kiterjesztették a gyerekek életviszonyai, családi körülményei, szociális helyzetük tanulmányozására, majd az így kapott eredményeket felhasználták nevelő munkájukban, ami nagy előrelépést jelentett a hivatalos előírásokhoz képest.⁵⁴ A Laboratórium fölszereltségére jellemző, hogy 1935-ben az Amszterdami Egyetem kért kölcsön kísérleti eszközt a Szemináriumtól.⁵⁵ A Lélektani Laboratóriumból nőtt ki 1941-ben a Székesfővárosi Pályaválasztási Tanácsadó és Képességvizsgáló Intézet, későbbi nevén a Fővárosi Pályaválasztási Tanácsadó.

A Fizikai(-kémiai) Laboratórium alapítója Klupathy Jenő (1861–1931) fizikus, villamosmérnök, egyetemi tanár (1912). Két asszisztense egy egyetemi adjunktus és egy egyetemi tanársegéd volt. 1922-ben Ozorai megújította a Kémiai Laboratórium működését, mivel úgy vélte, hogy a kémiát oktató tanítók és tanárok számára hasznos lehet, hogy időnként „ismeretük felfrissítése végett és a kísérleteknek pontos begyakorlása szempontjából részt vegyenek a laboratóriumi munkákban”.⁵⁶ A bemutatott, illetve begyakoroltatott kísérletek elsősorban az ötödik és hatodik osztályban tanító pedagógusok számára voltak fontosak. Kémiai kísérletek, mechanikai, hangtani, fénytani, hőtani, illetve mágneses és elektromos gyakorlatok elvégzésére került sor. Tekintve a felsős tananyagot, ezek a gyakorlatok inkább a legújabb tudományos eredmények nyomán követését szolgálták.⁵⁷ Mai szemmel nézve furcsa, hogy a Szeminárium hasznosnak vélte a tanítók napi rutinjától ilyen távol álló témakörök tárgyalását is. Az 1930/31-es

53 Mann – Hunyadi – Lakatos, 1997. 138. p.

54 Komlósi, 1987. 28. p.

55 Kétyiné, 1976. 160. p. szerint BFL VIII.761.a 137/1935. — az irat ma nem fellelhető.

56 Mann – Hunyadi – Lakatos, 1997. 74. p.

57 Kétyiné, 1979. 243. p.; Süle – Lőrincz, 1971. 13. p.

tanévet megelőző időszakban Vermes Miklós (1905–1990) egyetemi adjunktus, a későbbi híres tankönyvíró fizikus, tanár volt a fizikai-kémiai labor asszisztense.⁵⁸

A Biológiai Laboratórium — Állattani és Növénytani Laboratórium néven — valójában csak 1924-ben jött létre. Ozorai főigazgató előadóul egy egyetemi és egy főiskolai tanárt — Abonyi Sándor (1880–1930) zoológust és Gombocz Endre (1882–1945) botanikust — bízott meg, akik mellé az elemi iskola két tanárát, Stolmár Lászlót és Stelly Gézát állította asszisztensül. Mindez komoly építkezéssel járt együtt: 1924-ben építették az épület belső szárnyára a negyedik emeletet, hogy annak négy tantermét és tanári szobáit a biológiai oktatás szolgálatára rendeljék.⁵⁹ A gyakorlati oktatást a példásan felszerelt laboratóriumban egyebek mellett mikroszkópok és ketrecekben, akváriumokban, terráriumokban tartott eleven állatok szolgálták.⁶⁰ 1933 tavaszán a Biológiai Laboratórium 59 hallgatóval, a Fizikai-kémiai Laboratórium 40 hallgatóval, a Pedagógiai-lélektani pedig 30 hallgatóval (itt az első félévben 36 résztvevő volt) működött.⁶¹

A Szeminárium könyvtára

A Pedagógiai Könyvtár a Szeminárium alapításakor megkapta a fővárosi közgyűlés közoktatási ügyosztályának pedagógiai szakkönyvtárát.⁶² A könyvtár így már kezdetben, 1912-ben is igen jelentős állománnyal, kb. 4000 kötetel rendelkezett. Minden fővárosi pedagógus szabadon látogathatta.⁶³ A megkülönböztető figyelem jele, hogy a Pedagógiai Szeminárium könyvtárának a Fazekas épületében maradt részében tucatszám találunk XVII. és XVIII. századi könyveket. Az intézmény megszületése körül bábáskodók színvonalas könyvtárat akartak teremteni. Állományát kiemelt gondossággal gyarapították, 1916-ban már 16 000 kötetből,⁶⁴ 1932-ben pedig 62 500 kötetből állt. A könyvtár 1928-tól évkönyvet adott ki. Olvasótermét 1927-ben 3535 személy látogatta, 14 414 — díjtan —

58 BFL VIII.761.a 150/1930.

59 Süle – Lőrincz, 1971. 14. p.

60 Stolmár, 1992. 55. p.

61 BFL VIII.761.a 95/1933.

62 Kétyiné, 1979. 247. p.

63 Bihari Mór – Bors András – K. Bartos Erzsébet – Kelen Jolán: Egy cikk margójára. Hozzászólás „A Fővárosi Pedagógiai Szeminárium első két évtizede” c. cikkhez. In: Pedagógiai Szemle, 10. (1960) 11. sz. [1036–1038.] 1037. p.

64 Kétyiné, 1979. 247. p.

könyvkölcsönzés történt.⁶⁵ A tanfolyamoknak — melyek látogatottsága 10 fő és 150 fő között változott —, valamint a Laboratóriumok és a Pedagógiai Könyvtár vendégeinek köszönhetően az 1930-as években napi 2000 ember fordult meg az épületben.⁶⁶

Ozorai Frigyes igazgatóságának korszaka (1918–1934)

Ozorai Frigyes (1879–1947) Bárczy István rokona volt.⁶⁷ A pedagógiai tudományok kutatója lett, a reformpedagógiai eszmék magyarországi meghonosítására törekedett. Fordításában jelentek meg 1909-ben William James: Lélektani előadások tanítók számára, majd 1912-ben John Dewey: Az iskola és a társadalom c. reformpedagógiai munkái. 1911-ben a nyilvános könyvtár és az iskola kapcsolatával foglalkozott, angol szakirodalom bevonásával fogalmazott meg máig érvényes gondolatokat a *Népművelés* második, tematikus számában megjelent cikkében. Ugyanezen évben a bécsi és berlini népművelési tevékenységet is áttekintette.⁶⁸ 1902-től tanár, a Pedagógiai Könyvtár megszervezője 1910-ben, majd ennek igazgatója 1918-ig. Weszely mellett a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium beosztott tanáraként és előadójaként tevékenykedett. Weszely a pozsonyi egyetem professzorává történő kinevezése, 1918. április 6.⁶⁹ után 1934-ig a Szeminárium igazgatója volt. 1911-ben a *Népművelés* helyettes szerkesztője, 1936–1937-ben a *Szülők Lapja*, 1931-től 1935-ig a *Pedagógiai Szeminárium* c. folyóiratok szerkesztője, utóbbinak alapítója is. 1946-ban az Eötvös utcai segítőalapi kis körházban feküdt,⁷⁰ 1947-ben elhunyt.⁷¹

65 *Kertész Ödön*: A Fővárosi Pedagógiai Szeminárium első két évtizede. In: *Pedagógiai Szemle*, 10. (1960) 6. sz. [532–543]. 543. p.; *Mann – Hunyadi – Lakatos*, 1997. 25., 33. p.

66 BFL VIII.761.a 155/1930.

67 *Mann – Hunyadi – Lakatos*, 1997. 28. p.

68 *Sonnevend Péter*: A Népművelés (1906–1918) c. folyóirat a modern közkönyvtárakért. I–III. In: *Könyvtári Figyelő*, 18. (65.) (2008) 4. sz. [641–658. p.]; 19. (66.) (2009) 1. sz. [65–80. p.], 2. sz. [210–226. p.] II. 68–69. p., 75–76. p.

69 *Kétyiné*, 1976. 52. p.

70 *Stolmár*, 1992. 97. p.

71 *Báthory Zoltán – Falus Iván*: *Pedagógiai lexikon*. I–III. Bp., 1997. III. 99. p.

2. kép. Ozorai Frigyes
(Balogh, 2002. 17. p.)

Ozorai idejében a legnépszerűbb tanfolyam a szlőjd volt. A szlőjd, azaz a kézimunka a korban pedagógiai reformirányzatnak számított,⁷² beleillett a munkaiskola, a munkára nevelés koncepciójába. A nyolc hónapos szlőjdtanfolyam során a tanítók az agyag-, fém-, fa- és papírmunkában mesteri jártasságra tehettek szert. Megismerkedtek a fölhasznált munkaanyagok előállításának módjával, a munkálásukhoz szükséges szerszámokkal és begyakorolták azokat a fogásokat, melyeket az anyag fűrése-fáragása során alkalmazni kellett. Először az 1913/14-es tanévben hirdették meg, 1914 és 1919 között szünetelt, 1919-től működött folyamatosan.⁷³ A tanfolyam jó hírnevének betudhatóan sok nem székesfővárosi tanító és tanár is látogatta. A szlőjd nagy jelentőségét bizonyítja az is, hogy mindenféle más tanfolyamon is szerephez jutott.⁷⁴ Szintén a gyakorlati foglalkoztatást szolgálták az illusztráló és elemi iskolai rajztanfolyamok.⁷⁵ Az 1930/31-es tanévben kétféle rajztanfolyam indult: *A rajztanítás anyagának módszeres feldolgozásáról* és *Magyarázó rajzok az elméleti oktatás szolgálatában* címmel.⁷⁶ Korszerű, innovatív volt a reformírási-tanfolyam, amelyből az 1932/33-as tanévtől félévente kettőt is indított a Szeminárium: egyet a reformírási módszeréről, ezt 20 órában Luttor Ignác adta elő, egyet pedig gyakorlati tanításáról, amit 6 órában Oldal Anna vezetett.⁷⁷

A tanítók testnevelési ismereteinek gazdagítására évről-évre testgyakorlási tanfolyamokat rendeztek. Az 1931/32-es tanévben két féléves (keddenként 6–8 óra között tartott) kurzuson tematikája szerint a német, svéd, dán és japán testnevelési rendszerrel és ezek gyakorlatsorozatjaival, továbbá óratervek összeállításával és számos egyéb valóságközelítő témával foglalkoztak.⁷⁸ Gyógytorna tanfolyamot 1922-től 1929-ig szerveztek. Az 1929-ben gyógytornára jelentkezett 49 hallgató közül 42 vizsgázott. Az összes tárgyból egy minősítést kaptak: dicséretes vagy megfelelt. Új tanfolyamot nem hirdettek,⁷⁹ mivel 1929-ben a Testnevelési Főiskola vette át ezt a feladatot.⁸⁰

72 Németh András: A magyar pedagógia tudománytörténete. Nemzetközi tudományfejlődési és recepciós hatások, nemzeti sajátosságok. Bp., 2005. 291. p.

73 Kétyiné, 1976. 87., 114–122. p.

74 BFL VIII.761.a ad 43/1935.

75 BFL VIII.761.a 150/1925. körlevél.

76 BFL VIII.761.a 201/1930. körlevél.

77 BFL VIII.761.a 265/1932, 222/1933.

78 Süle – Lőrincz, 1971. 12. p.

79 BFL VIII.761.a 12/1929, 150/1929.

80 Kétyiné, 1976. 129–130. p.

Budapesten 1903-ban nyitották meg az első napközi-otthont.⁸¹ Ozorai 1932 decemberében javasolta a VII. ügyosztálynak, hogy állítson föl két párhuzamos tanfolyamot a napközi-otthonokba beosztott tanügyi alkalmazottaknak és az otthonok vezetőinek. Egy új rendelkezés értelmében ugyanis immár nemcsak a tanítók, hanem a napközisek számára is kötelező lett az ötvenkénti továbbképző tanfolyam. Az előadások címére, tartalmára és az előadók személyére nézve egyaránt részletes javaslatot tett. A két ötvenfős csoportot földrajzi alapon hozták létre; az I–VI. kerület, valamint a VII–X. kerület napközis tanítói kerültek össze. Januártól júniusig hetente négy óra, két munkanap 8 és 10 óra között zajlott a továbbképzés, illetve néhány délutánt is igénybe vett. Mindkét tanfolyam költsége körülbelül 1000 pengőre rúgott.⁸² 1933 januárjában a polgármesteri hivatal ki is jelölte az érintett 98 napközist, köztük 5 férfit.⁸³ A napköziotthon-vezetők részére rendezett tanfolyam előadói kara 1934. januári értekeztetének jegyzőkönyvéből kitűnik, hogy Ozorai tervzetét csak kis mértékben — pl. az óraszámokban — változtatták meg. A tanfolyamon elméleti kérdések (a gyerekek otthoni környezetének: lakás, táplálkozás, szülők keresete stb. szerepe a nevelésben, intézményszervezetten) mellett elsősorban praktikus információk hangoztak el (szórakoztató jellegű kézimunka olcsó alapanyagokból, hímzés, mese, játék), illetve „tereplátogatás”, öt napközi felkeresése és a délutáni hospitálást követő megbeszélés egészítette ki a tananyagot.⁸⁴ A napköziotthonos nevelők az 1930-as évek közepén kibontakozó továbbképzése úttörő jelentőségűnek tekinthető. A gyakorlóiskola legismertebb napközis nevelőjévé Sarodi Gyula vált.⁸⁵

Óvónői továbbképző tanfolyamok is működtek.⁸⁶ A Szeminárium kisdédóvója 1919-ben emelkedett gyakorlóóvodai szintre, ekkortól ismét meghirdettek az óvónőknek szóló, az első világháború miatt szünetelő kurzusokat.⁸⁷ 1932-ben 25 óvónő számára januártól májusig hetenként kétszer, szerda és péntek délután 3-3 órában hirdettek tanfolyamot. A beiskolázottakat a VII. ügyosztály jelölte ki annak figyelembevételével, hogy helyettesítésüket meg lehetett-e oldani. Szombatonként szlőjdórákat is hirdettek számukra.⁸⁸ A tanfolyamok irányítását Stelly

81 Kétyiné, 1979. 221. p.

82 BFL VIII.761.a 377/1932.

83 BFL VIII.761.a 7/1933.

84 BFL VIII.761.a 67/1934.

85 Mann – Hunyadi – Lakatos, 1997. 167. p.

86 BFL VIII.761.a 336/1928, 279/1929.

87 Mann – Hunyadi – Lakatos, 1997. 190–191. p.

88 BFL VIII.761.a 5/1932, 6308/1932–VII.

Gizella látta el, aki az óvodát 1911. évi megnyitásától 1932-ig vezette. A tanfolyamokban — a tanítók számára indítottakhoz hasonlóan — modern elméleti előadások és gyakorlati foglalkozások ötvöződtek.⁸⁹ 1936-ban Maria Montessori (1870–1952) olasz pedagógus és pszichológus tett látogatást a Szeminárium gyakorlatóvodájában.⁹⁰

A tanfolyamok palettája lassanként színesedett. 1922-ben három új tárgyat indítottak: társadalmi és közgazdasági ismeretek, a rajztanítás módszerei, szépírás.⁹¹ Olykor lélektani tanfolyamokat is szerveztek, pl. az 1933/34 első félévében a legújabb lélektani kutatások eredményeinek alkalmazásáról.⁹² 1928 táján memotechnikai előadást bonyolítottak le, amit más iskolákban is megtartottak.⁹³ A gyorsíró és a szépírástanítási tanfolyamok iránt mérsékelt érdeklődés mutatkozott.⁹⁴ A kurzusok célközönségében külön csoportot képeztek az iparostanonciskolai tanítók, akik számára pedagógiai, szaktárgyi — könyvvitel, költségvetéstan — és közismereti — pl. vegytan, gazdasági földrajz, iskolaegészségtan — tematikával indultak tanfolyamok.⁹⁵ Ezekről Ozorai 1928. évi, a korábbi munkatervtől való eltéréseket magyarázó kézirat fogalmazványából,⁹⁶ valamint a Szeminárium 1929. június 10-én tartott, rájuk vonatkozó évről értekezletének jegyzőkönyve alapján alkothatunk képet.⁹⁷ 1930-ban az iparostanonciskolák oktatószemélyzete két tanfolyamra jelentkezhetett: faipari szakrajzi tanfolyamra, mely műhelygyakorlatokkal párosult, és pedagógiai tanfolyamra. Ez utóbbi más közoktatási intézmények pedagógiai képzettséggel nem rendelkező alkalmazottai — pl. háztartási tanfolyam, kertészképző iskola — kiképzésére is szolgált.⁹⁸ 1928-ban napköziotthon-vezetői, 1931-ben a közoktatási ügyosztály előterjesztésére igazgatói tanfolyam indult, hogy ezzel segítsék a főváros iskoláit az egységes követelményrendszer kialakításában, a munka össze-

89 Mann – Hunyadi – Lakatos, 1997. 177–202. p.

90 Foki Tamás: A vendégkönyv. In: Múltidéző. A Fővárosi Pedagógiai Intézet évfordulós kiadványa. Szerk. Kovács Tibor. Bp., 2002. [67–80. p.] 76. p.

91 Kétyiné, 1976. 91. p.

92 BFL VIII.761.a 256/1933.

93 BFL VIII.761.a 1928/nem iktatott.

94 Süle – Lőrincz, 1971. 12. p.

95 Kétyiné, 1976. 145–146. p.

96 BFL VIII.761.a 235/1928.

97 BFL VIII.761.a 153/1929.

98 BFL VIII.761.a 145/1930.

hangolásában. Előbbi a játékok, énekek, tornagyakorlatok, pedagógiai ismeretek fejlesztésével is foglalkozott.⁹⁹

A tanfolyamokon vezetett jelenléti ívek közül a legkorábbiak az 1934. október 12-i reformírás tanfolyamról maradtak fenn. A 12 alkalmon esetenként kb. 15–30 fő vett részt, végül a beiratkozott 29 személyből 17 fő vette át a bizonyítványát.¹⁰⁰

A nyelvi tanfolyamok kezdettől fogva megtalálhatóak az évi programokban. Leggyakrabban német, francia és angol csoportokat indítottak a tanítók számára. Az 1920-as és 1930-as években közigazgatási tisztii alkalmazottak¹⁰¹ részére angol, francia (e két nyelv esetében olykor kezdő és haladó szintű csoportot egyaránt meghirdettek), német és olasz tanfolyam indult heti két alkalommal, másfél-másfél órában, ingyenesen, a résztvevőknek csak a taneszközöket kellett beszerezniük.¹⁰² Az épületben 1928-ban kínai nyelvtanfolyamot propagáltak; igaz, ezt nem a Szeminárium szervezte, csak helyet adott neki. Az órákat péntek este 6 és 8 óra között tartották.¹⁰³ Mind a tanított nyelv, mind a kurzus időpontja meglepő. 1929-ben eszperantó tanfolyamot hirdettek. Ozorai — a fővárosi tanács értetlenkedése miatt — részletesen argumentálta, miért látja fontosnak indítását és 300 pengő e célra történő átcsoportosítását annak ellenére, hogy nem áll szoros összefüggésben a fővárosi tanításág továbbképzésével. Érvelése az alacsony idegennyelv-tudásra, a külföldi szakirodalom olvasásának javuló lehetőségére, az eszperantó egyszerű tanulhatóságára és a klebelsbergi kultúrfölény-konceptióra épült. (Hozzá kell tennünk: a szép elveken túl nem valószínű, hogy az eszperantó a gyakorlatban bármilyen módon is segítette volna a fővárosi tanítókat a külföldi szakirányú művek tanulmányozásában vagy a külföldi pedagógusokkal való kapcsolattartásban. A jelenség a korban népszerű eszperantó mozgalommal függhet össze.) A tanfolyamot 1929 nyarán mégis megtartották.¹⁰⁴

Korszakunkban a Szeminárium tanárainak indokolt esetben lehetőségük volt a főváros pénzén külföldi tanulmányutakra, konferenciákra utazni. 1928-ban a fővárosi VII. ügyosztály felszólította Háros Antal elemi iskolai igazgatót és Stolmár

99 Kétyiné, 1976. 137–139., 134–137. p.

100 BFL VIII.761.a 313/1934.

101 A közigazgatási tisztii alkalmazottak közé a fizetési osztályba sorolt tisztviselők tartoztak, pl. a hivatalnokok, a levéltárosok, de Budapest Székesfőváros Állat- és Növénykertjének igazgatója és állatorvosa, sőt, maguk a fővárosi tanácsnokok és a polgármester is. Köszönöm Sipos András főosztályvezető levéltáros segítségét.

102 BFL VIII.761.a 147/1925, 123207/1929-I., 152114/1932-I., 254/1932.

103 BFL VIII.761.a 108/1928.

104 BFL VIII.761.a 104.538/1929-VII., 39/1930.

László tanítót, hogy készítsék el végre beszámoló jelentéseiket az 1927. évi szüni-dei pedagógiai tanfolyamról, melyet a jénai egyetemen végeztek el.¹⁰⁵ Ugyane-bben az évben Nagy Lászlót, a Szeminárium Lélektani Laboratóriumának vezető-jét az utrechti nemzetközi pszichotechnikai kongresszusra küldték ki.¹⁰⁶ 1932-ben Cser János, a Lélektani Laboratórium akkori vezetője a főváros által folyósított 300 pengő segítségével Prágába és Jénába utazhatott, hogy az ottani Pedagógiai Intézetekben az iskolaérettséget vizsgálhassa. Az iskolaérettség kérdését a Sze-minárium a gyakorlóiskola megkeresésére vette föl azévi munkaprogramjába.¹⁰⁷ Ugyancsak Cser 1934-ben a VIII. Nemzetközi Pszichotechnikai Konferenciára utazott Prágába.¹⁰⁸ 1932-ben Ozorai 200 pengő előleg kiutalását kérte Budapest székesfővárostól, hogy David Katz (1884–1953) rostocki egyetemi tanár és fele-sége, Rosa Heine (1885–1976) — mindketten neves pszichológusok — előadá-sokat tarthassanak a Pedagógiai Szemináriumban.¹⁰⁹ Katz előadásaira (*A gyermek világa, Tudomány és okkultizmus*) szeptember 15-én és 16-án került sor, felesége az óvónőket képezte tovább.¹¹⁰ A korszak politikai beállítottságából következően németországi és németes kultúrájú (németalföldi, prágai) intézményekkel került kapcsolatba a Szeminárium. Méltányolandó az erőfeszítés, hogy a modern lélek-tani eredményekről első kézből értesüljenek.

Külön figyelmet érdemel egy-két nevesebb tanító tevékenysége. Oldal Anna (1893–1970) az 1916/17-es tanévben, 23 éves korában került a Szeminárium gyakorlóiskolájába. Az intézmény ikonikus alakjának számított, az első évfolya-mon való tanítás szakértőjévé vált, szinte kizárólag elsős fiúosztályokban tanított. Gyakorlati munkáján, személyes varázsán túl első osztályos ábécés és olvasó-könyve (1925), illetve a zsinórírás 1930-as években történő elterjesztésében való közreműködése tette országosan ismertté.¹¹¹ Az írásoktatás reformját elméletileg Luttor Ignác (1898–1958) rajz- és íráspedagógus, a Berzsenyi Dániel (reál)gim-názium tanára, majd igazgatója alapozta meg. A Szeminárium reformírás-tanfo-lyamait Luttor és Oldal együtt tartotta. A fővárosban 1936¹¹² és 1946 között az

105 BFL VIII.761.a 149878/1927-VII.; *Stolmár*, 1992. 59. p.

106 BFL VIII.761.a 118552/1928-VII.

107 BFL VIII.761.a 54/1932, 90/1932.

108 BFL VIII.761.a 63/1934.

109 BFL VIII.761.a 256/1932.

110 BFL VIII.761.a 250/1932., 271/1932.

111 *Hunyadi Zoltán*: Oldal Anna. Bp., 1991. (Magyar pedagógusok) (A továbbiakban: *Hunyadi*, 1991.)

112 BFL VIII.761.a 84/1936.

elemi iskolák első osztályaiban kötelező jelleggel így tanították az írást, 1940-ben országosan is bevezették a módszert. 1956-ban a zsinórírást a mai napig használt c-s kötéses állóírás váltotta fel.¹¹³

3. kép. Oldal Anna
(Hunyadi, 1991. 2/3. p.)

4. kép. Stolmár László
(Franyó, 1992. 4/5. p.)

Oldal egy évvel fiatalabb munkatársa, Stolmár László (1894–1976) 1918-ban lett a gyakorlóiskola tantestületének tagja, ezt követően a Biológiai Labor aszisztense. Elsősorban minta- és bemutató tanításairól volt híres, amelyek témája nem korlátozódott szűkebb szakterületére, a biológiára, sem szűkebb pátriájára, a gyakorlóiskolára. Kezdetben ő is a Szeminárium hallgatói számára tartott bemutatóórákat, Móricz Zsigmond említett, újságcikké formált, egy szombati mintatanításon szerzett élményét is Stolmár szolgáltatta. 1922-ben, 28 évesen tartott először más iskolában is bemutatóórát: a Deák téri evangélikus iskolában fogal-

113 Mann – Hunyadi – Lakatos, 1997. 162–165. p.

mazás témából az evangélikus tanítói egyesületek közgyűlésének keretében.¹¹⁴ Mivel 1926-tól már működő tanítóként végezte az egyetemet és doktorált — diszsertációját a magyarországi békák bőrének szöveti szerkezetének vizsgálatából írta —, ugyanezen évtől sajátos beosztást kapott a fővárosi tanácsjegyzőtől. Az 1925-ös tanterv követelményeinek gyakorlati megvalósítását szemléltetendő, Budapest népiskoláit végigjárva hetente kétszer, mindig más helyszínen, abban az osztályban és abból a témából, amit az adott tantestület számára kijelölt, bemutató tanítást kellett tartania, majd ezt utána megmagyaráznia.¹¹⁵ Három év alatt 150 ilyesfajta bemutatóórát tartott az új tanterv legvitatottabb, legnehezebb leckéiből számára ismeretlen gyerekekkel; egyre több alkalommal országszerte más településeken is. Az 1925/26-i tanévben hat cikke jelent meg a *Néptanítók Lapjában*, oktatási segédkönyveket is készített.¹¹⁶ (Az 1940-es és főképp az 1960-as években számos további tankönyvet írt, többnyire társszerzőkkel.)¹¹⁷ 1928-ban engedélyt kapott a székesfőváros tanácsától, hogy továbbra is tarthasson kijelölt községi iskolákban bemutató tanításokat.¹¹⁸ Stolmár a továbbképző tanfolyamokból is részt vállalt, miután 1930-ban átvette az elhunyt Abonyi Sándor egyetemi magántanár állattani óráit. Stolmár 1935-től a gyakorlóiskola, 1943-tól a Pedagógiai Szeminárium igazgatója lett.¹¹⁹

Ozorai számos ránk maradt kérvényében, beadványában pénzt próbált szerezni a fenntartótól intézménye működtetéséhez. 1932-ben a helyi tanterv kidolgozói számára kért díjazást,¹²⁰ illetve decemberben évről évre karácsonyi segélyért folyamodott ösztöndíjas és ösztöndíj nélküli hallgatói számára.¹²¹ Túlmunkát végző tanítójának működési pótlékáért is petícióznia kellett.¹²² A főigazgató alkalmanként a tanfolyamok résztvevőinek utóéletével is foglalkozott, pl. 1932-ben Ozorai egy kérvényében a Pedagógiai Szeminárium állandó tanfolyamának résztvevői

114 *Stolmár*, 1992. 53. p.

115 BFL VIII.761.a 131.655/1928-VII.

116 *Stolmár*, 1992. 58–59. p.

117 Nyomtatásban megjelent műveinek jegyzéke: *Franyó István*: Stolmár László. Bp., 1992. (Magyar pedagógusok) (A továbbiakban: *Franyó*, 1992.) 46–60. p.

118 BFL VIII.761.a 131.655/1928-VII.

119 BFL VIII.761.a 150/1930. Életére ld. *Franyó*, 1992.

120 BFL VIII.761.a 209/1932.

121 BFL VIII.761.a 280/1929.

122 BFL VIII.761.a 144-I/1928.

által létrehozott egyesület számára kért pénzt, hogy az egyesület pályázatot írhas-
son ki. A VII. ügyosztály fel is kínálta erre a célra 130 pengőt.¹²³

Számos más ügy is intézkedést kívánt. Példaképpen nézzük az 1928-as év
eseményeit! Márciusban öngyilkos lett a Lélektani Laboratórium asszisztense.¹²⁴
A közoktatási ügyosztály körlevelet küldött az iskoláknak a testi fenytés ismételt
betiltásáról, ami véglegesített tanár esetén fegyelmi eljárást, ideiglenes minőség-
ben tanító esetében elbocsátást vont maga után. Ezt a határozatot a Mária Terézia
Téri Gyakorló Iskola igazgatója nyolc tanerővel íratta alá.¹²⁵ Az igazgatónak azzal
kapcsolatban is cselekednie kellett, hogy oktatószemélyzet nőtagjai ne vegye-
nek föl túlságosan rövid szoknyát, „különféle szépitőszereket” ne használjanak
túlontúl feltűnően, illetve ne dohányozzanak a tanulók szeme láttára.¹²⁶ Ugyan-
csak 1928-ban Ozorai kérvényezte, hogy a fűtés céljából kokszot rendeljenek az
iskola számára, és ne lignitet, mert attól megromlik az iskola levegője, „*úgy a
gyermekseregnek, mint a tanári és tanító testületnek egészségére káros befolyást
gyakorol.*” Az épületben ekkor négy fűtő dolgozott.¹²⁷

Jóllehet a klebelsbergi évtized a művelődés és az oktatás bőkezű támogatá-
sának koraként él emlékezetünkben, a Pedagógiai Szeminárium igazgatójának
kicsinyes dolgokkal is küszködnie kellett. 1930 májusában ismételtelen kérelmezte,
hogy az épületben lévő három megrepedt illemhely ültöcsészét (sic!), melyek az
egészségre ártalmas bűzt terjesztenek, cseréljék ki. Először januárban jelentette
be a dolgot.¹²⁸

Az 1929-ben kitört világgazdasági válság következményeként a fővárosi
tanács anyagi okokból korlátozni kényszerült a Szeminárium működését. Az
1931/32-es tanévtől kezdve csak a már állásban lévő tanítókat és helyettes taní-
tókat vették föl az ösztöndíjas tanfolyamokra, kizárva a teljesen pályakezdőket.
A tanfolyam két részre oszlott: az egyik az elemi iskola 1–4. osztályában tanítók
részére indult, a másik az 5–8. osztály munkaterve alapján működött.¹²⁹ 1931-től
az ösztöndíjas helyek számát is csökkentették, ugyanakkor lehetővé tették a hall-
gatók számára, hogy helyettesítsenek a főváros iskoláiban, ily módon bevételhez

123 BFL VIII.761.a 172/1932., 213/1932.

124 BFL VIII.761.a 68/1928.

125 BFL VIII.761.a 72/1928.

126 BFL VIII.761.a 78/1928.

127 BFL VIII.761.a 1928/nem iktatott.

128 BFL VIII.761.a 89/1930.

129 Mann – Hunyadi – Lakatos, 1997. 91. p.

jussanak.¹³⁰ Az 1934-ben az állandó tanfolyamra felvett 35 fő már egyáltalán nem kapott ösztöndíjat.¹³¹

Az iskola épületében működő szolgálati lakásokkal kapcsolatos teendők is az igazgató ismételt föllépését követelték meg. 1932-ben Ozorai Frigyes jelentette a polgármesteri VII. ügyosztálynak, hogy a könyvtár bővítése céljából szüksége lenne arra a két II. emeleti teremre, amelyben a józsefvárosi plébánia két káplánja lakik (amíg a plébánia föl nem épül). Ezek a helységek korábban Rákos István (1867–1940) elemi iskolai igazgató (1911–1929) lakását képezték, a káplánok a terv szerint 1932. május 1-jén költöztek ki belőlük. A főigazgató szándékának megfelelően ugyanez idő tájt, 1932 áprilisában üresedtek meg a IV. emeleten a Bíró József (1887–1975) festőművész, az iparostanonc-iskola igazgatója által bérelt szobák.¹³² 1932 februárjában a következő szolgálati lakások voltak az épületben: Ozorai főigazgatóé, Stelly Gizella főővönőé (III. emelet), három altiszté¹³³ és egy dajkáé. Ezenkívül eredetileg nem lakás céljára épült helyiségekben is laktak: az említett Bíró József, a szomszédos templom két káplánja és sekrestyése, kis raktárhelyiségekben további két altiszt, illetőleg — októberig — Szódy Szilárd (1878–1939) szobrászművész, aki az alagsorban bérelt egy két helyiségből álló műtermet.¹³⁴ A hat szobából, egy óriási hallból, tágas konyhából, kamrából, két személyzeti szobából, nagy fürdőszobából álló főigazgatói lakást későbbi tulajdonosa, Stolmár László 1939-ben túl nagynak találta, és két szobát a Szemináriumhoz, illetve az óvodához csatolt. A főigazgatói lakás a Baross utcai fronton, a földszinten helyezkedett el.¹³⁵

Ozorai 1934. november 14-én váratlanul, a tanév közben megrendült egészsége — idegrendszerre megroppanása — miatt szabadságra ment, és nyugdíjazását

130 Süle – Lőrincz, 1971. 8. p.

131 BFL VIII.761.a 90.334/1934., 146/1934.

132 BFL VIII.761.a 31/1932., 163/1932.

133 Altiszt a közszolgálati státusban lévő, de nem szellemi, irodai munkát végző egyenruhás személy, pl. az iskolai gondnok (mint esetünkben), kézbesítő, vasutas, villamoskalauz. Az állami hivatal rájuk is kisugárzó tekintélye, nyugdíj jogosultsággal párosuló hivatali illetményük, esetleges leépítésük során a felmondási idő, továbbá a végkielégítés lehetősége más, magasabb társadalmi státuszt adott nekik, mint az esetleg hasonló jövedelmű, de csak hetibért kapó szakmunkásoknak (még ha ők is részben ugyanúgy fizikai munkát végeztek). Köszönöm Sipos András segítségét.

134 BFL VIII.761.a 52/1932., 273/1932.

135 Stolmár, 1992. 75. p., BFL VIII.761.a 214/1932.

kérte.¹³⁶ A fővárosi tanács már november 13-án tárgyalta arról, hogy Haltenberger Mihály (1888–1972) geográfust, a budapesti tudományegyetem rendkívüli tanárát bízta meg a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium vezetésével (1934–1943).¹³⁷ Haltenbergerre elődje sikeres, az igényeket kielégítő programkínálatú, virágzó intézményt hagyott örökölni.

Innovációk a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium működésében

A Szeminárium és a gyakorlóiskola mint pedagógiai műhely munkáját az oktatási kormányzat is igénybe vette. A gyakorlóiskola tantestületből négyen vettek részt az 1925. évi népiskolai tanterv (1868 óta a harmadik állami tanterv) kidolgozásában. Oldal Anna az első osztályos írás-olvasás, Háros Antal az olvasás és fogalmazás, Stoltz László a természetrajz (mai szóval: biológia), Stelly Géza pedig a szám- és természettan tananyagának és szak módszertanának kialakításában működött közre.¹³⁸ A gyakorlóiskola tantestülete megbízást kapott, hogy készítse el az 1925-i tanterv székesfővárosi végrehajtásával kapcsolatos gyakorlati utasítások rendszerét. 1932-ben jelent meg Budapest Székesfővárosi Elemi Népiskoláinak Helyi Tanterv és Utasítás tervezete. 1933-ban a Szemináriumban ennek használatát elősegítő továbbképző tanfolyamot indítottak. A későbbiekben az oktatáspolitikai centralizáló törekvéseinek következményeképp mégsem ezt, hanem az állami tantervet használták Budapesten is.¹³⁹

Korszakunkba esik a nyolcosztályos népiskola kialakulásának folyamata. Bevezetését már az 1920-as években elhatározták, de — elsősorban a világgazdasági válság és következményei miatt — bevezetéséről csak 1940-ben született törvény. A 7–8. osztály kísérleti kiépítésének egyik helyszíne a Pedagógiai Szeminárium gyakorlóiskolája lett. Első lépésként meg kellett határozni az új tananyagot, tantervet kellett készíteni. Ehhez előtanulmányok nem álltak rendelkezésre. A 7. és 8. osztályok tantervi javaslatainak tervezéséről a fővárosi tanács számára is készült felterjesztés; Ozorai föllállításuk szükségességéről külön mel-

136 BFL VIII.761.a 271/1934., BFL VIII.402.a (= Budapest Székesfővárosi VIII. Kerületi Mária Terézia Téri Községi Gyakorló Népiskola iratai, általános iratok) 6. 1934. november 28-i jegyzőkönyv.

137 BFL VIII.761.a 288/1934.

138 Hunyadi, 1991. 11. p.

139 Mann Miklós: Budapest oktatásügye. 1873–2000. Bp., 2002. 124. p.

léletben érvelt.¹⁴⁰ Nehézséget jelentett, hogy a hatosztályos népiskola tantervét annak főnnállásáig nem lehetett megbontani, és szakmát sem lehetett tanítani a plusz két évfolyamon, hiszen az a szakiskolák feladata maradt. A szóban forgó két osztályba zömmel szegény munkásszülők gyermekei jártak, akik közül néhányan hajnalonként már dolgoztak az iskola előtt. Élményszerű módszerekre volt szükség, hogy számukra is hasznosat lehessen nyújtani.¹⁴¹ Az 1928/29-es tanévben indult a hetedik fiú és leány osztály, tanítóik — Pridafka Mária és Puneck Gyula — újonnan és e célból kerültek a gyakorlóiskola tantestületébe. Minden hó utolsó hétfőjén értekezletet tartottak a hetedik osztályok tanterve elkészítésének ügyében.¹⁴² 1928-ban a Mária Terézia téri gyakorlóiskola két osztályát is beleértve, összesen hat hetedikes osztályt indítottak Budapest területén.¹⁴³ 1929 őszén már a nyolcadik évfolyamot iskolázták be. 1930/31-ben a kísérleti nyolcadik osztályt a tantestületbe a doktorátusa után akkor visszakерült Stólmár László vezette.¹⁴⁴ A nyolcosztályos népiskolákban ekkor még minden évfolyamon osztálytanítói rendszerben tanítottak, csak 1945 után vezették be a felső tagozaton a szakrendszertő oktatást.¹⁴⁵

Ozorai a munkaiskola elszánt népszerősítője volt, síkra szállt amellet, hogy az iskola kevesebb lexikális ismeretet és több „pozítív” tudást adjon. A nevelés gyakorlata a „tankönyviskolához” viszonyítva dinamikusabb; produktív munkával, cselekvéssel, kísérletekkel párosul.¹⁴⁶ Ebben a szellemben működtek a laboratóriumok és zajlottak a továbbképző tanfolyamok. Ozorai igazgatóságának idején a polgári iskolai tanítókat is igyekezett bevonni a Laboratóriumok munkájába, ahol a tanárokat a szemléltetés (kísérletezés) új módszereivel ismertették meg. Tervezte az iskolaigazgatók adminisztrációs munkájára felkészítő és munkájuk tervezését segíteni hivatott tanfolyam szervezését is; a források szerint ez nem valósult meg. Az intézmény tanárai az 1920-as évektől külső iskolákban is tartottak bemutató tanításokat.¹⁴⁷

140 BFL VIII.761.a 184/1928.

141 Mann – Hunyadi – Lakatos, 1997. 165–166. p.

142 BFL VIII.402.a 6. 1928. szeptember 22-i jegyzőkönyv.

143 Kétyiné, 1976. 62. p.

144 Stólmár, 1992. 64. p.

145 Mészáros István – Németh András – Pukánszky Béla: Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe. Budapest, 2002. (A továbbiakban: Mészáros – Németh – Pukánszky, 2002.) 404. p.

146 Mészáros – Németh – Pukánszky, 2002. 224–226. p.

147 Mann – Hunyadi – Lakatos, 1997. 154–156., 14–15., 160. p.

Oldal Anna a reformírás terjesztésében betöltött szerepét fentebb már érintettük. Személyéhez köthetően az 1931/32-i tanévben a Mária Terézia téri gyakorlóiskola elsős fiúosztályában tesztelték az új módszert, és mivel Szendy Károly közoktatásügyi tanácsnok (1934 és 1944 között polgármester) az eredményt kielégítőnek találta, elrendelte, hogy a reformírást az 1932/33-as tanévben a gyakorlóiskola második fiú, valamint elsős fiú- és lányosztályain kívül Budapestszerte további 11 iskola egy-egy első osztályában tanítsák. A kísérlet 1933/34-ben ugyanezekben az iskolákban folytatódott, a gyakorlóiskola részéről Háros Antal igazgató (1929–1935), Stolmár László igazgatóhelyettes, illetve Oldal Anna bírt felügyeleti joggal, illetve tanácsadási kötelezettséggel. A projektbe bevont tanítók havonta egyszer értekezletet tartottak a Pedagógiai Szemináriumban.¹⁴⁸

A Szemináriumban 1930-tól oktatófilm-kísérletekkel foglalkoztak. Scitovszky Béla belügyminiszter rendeletéből a Pedagógiai Filmgyár vetítéseket tarthatott a Mária Terézia téri épületben, kísérő műsorként még szórakoztató mozgóképeket („ún. játékfilmet”) is előadhatott.¹⁴⁹ 1933-ban Stolmár László mutatott be először oktatófilmes tanítást Magyarországon. Témája Budapest csatornázása volt.¹⁵⁰ A Hortobágyról készült oktatófilmjét 1938-ban az Uránia filmszínházban vetítették. Lenkei István gyakorlóiskolai tanító is forgatott filmes órákat a 4. évfolyamon földrajz, illetve Bleszkányi Győzőné a 3. osztályban beszéd- és értelemgyakorlat tantárgyak keretében.¹⁵¹

Stolmár rádiós előadásokat is tartott, az elsőt 1935 áprilisában *Törekvések népoktatásunk fejlesztésében* címmel.¹⁵²

A Szeminárium főigazgatója, Ozorai Frigyes, és előadói, valamint a gyakorlóiskola tanárai tudományos tevékenységet is folytattak, rendszeresen publikáltak. Ozorai közreműködött a *Népművelés* és a *Szülők Lapja* szerkesztésében. 1931-től az intézmény az ő szerkesztésében adta ki a *Pedagógiai Szeminárium* című folyóiratot (1931–1944, 1940-től *Nevelés* címen), amely elsősorban, de korántsem kizárólag a gyakorlóiskola tanítóinak tanulmányait, óravázlatait és recenzióit tette közzé. Évente 10 száma jelent meg.

Oldal és Stolmár említett munkáin túl a gyakorlóiskola számos tagja — pl. Bleszkányi Győzőné, Gubacs Gábor, Háros Antal, Jankovits Miklós, Stelly Géza,

148 BFL VIII.402.a 1. 114.707/1933-VII. körlevél.

149 BFL VIII.761.a 110/1930.

150 Süle – Lőrincz, 1971. 9. p.

151 Mann – Hunyadi – Lakatos, 1997. 161–162. p.

152 Franyó, 1992. 11. p.

Tillmann László — írt tankönyveket, melyek az 1920-as, '30-as és '40-es években több kiadásban jelentek meg.¹⁵³

A Szeminárium épületében rendezték meg 1928-ban a III. Egyetemes Tanügyi Kongresszushoz kapcsolódó Országos Tanügyi Kiállítást, melynek anyagát iskolafajok szerint gyűjtötték össze és mutatták be, továbbá iskolaszerek gyártói is népszerűsítették termékeiket.¹⁵⁴ A kiállítást maga a vallás- és közoktatásügyi miniszter, Klebelsberg Kunó nyitotta meg.¹⁵⁵

Összefoglalás

Visszatekintve a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium 1920-as és 1930-as években végzett tanító-továbbképzési (mai szóval élve: mentorálási) tevékenységére elsőként talán az tűnik föl, hogy a rendszer mennyire központosítottan működött. Minden tanfolyamról, foglalkozásról Budapest Székesfőváros Tanácsa döntött. Jellemző, hogy a tanács a korábban elrendelt játékdélutánok végrehajtása tárgyában utóbb nem csak azt írta elő, hogy vezetőinek milyen tanfolyamot kell elvégezniük, hanem azt is megszabta, hogy a 3 és 5 óra között tartandó játékdélutánokon 10 babzsákot, 10 kis tömöttlabdát stb. kell használni.¹⁵⁶ A fenntartó arra is utasította az iskolák igazgatóit, milyen elvek szerint fegyelmezzék tanáraikat (ne öltsenek túl rövid szoknyát és ne sminkeljék magukat). A tanév végi zárókonferenciákon a tanügyigazgatás jelen lévő képviselői részletezően bele szóltak, mit és hogyan tanítsanak a Szeminárium tanfolyamain. Mint láttuk, az iskola épületének termeit délutáni használatra csak a székesfővárosi tanács engedélyével lehetett bérbe adni.

Ugyanezen központosítottság folyományaként a Pedagógiai Szeminárium tevékenysége a számok tükrében igen eredményes volt. Tanfolyamait kötelező volt elvégezni. 1941-ig a budapesti tanítók négyötöde abszolválta a Szeminárium képzéseit.¹⁵⁷ Így az alapítók, Bárczy és Weszely fő célja, azaz a fővárosi tanító-ság színvonalának emelése — az I. világháború után összekapcsolódva a klebelsbergi

153 A gyakorlóiskola tanítói által írt tankönyvek bibliográfiai adatait ld. *Mann – Hunyadi – Lakatos*, 1997. 175–176. p. A tantestület tagjai még számos egyéb oktatási segédkönyv készítésében működtek közre.

154 BFL VIII.761.a 130/1928.

155 BFL VIII.761.a 183/1928.

156 BFL VIII.761.a 103/1928.

157 *Jankovits*, 1942. 163. p.

kultúrfölény-koncepcióval — három évtized alatt megvalósult. A pályakezdő tanítók, akik az állandó tanfolyamon vettek részt, a gyakorlóiskolában személyes törődésben részesültek. A képzési idő a Szeminárium által számukra egy évvel meghosszabbodott. A Szeminárium tanfolyamaira való felvételnek egzisztenciális jelentősége is volt, hiszen amolyan előalkalmazásnak számított, a kezdő (helyettes) tanítói fizetéssel összemérhető ösztöndíjjal járt. A már működő tanítók kötelező továbbképzése szombatonként gondosan előkészített mintatanításokon és ezek megbeszélésén, illetve hétköznapi délutánonkénti tudományos előadásokon keresztül történt. A tanfolyamokat elsősorban a tanítóknak hirdették meg, de nem kizárólagosan, például a főváros alkalmazásában álló személyek is látogathatták a nyelvtanfolyamokat. A szakképzés fejlesztésére is hangsúlyt fektettek, az iparostanonciskolák tanárai számára külön kurzusok indultak.

A Pedagógiai Szeminárium (tovább)képzéseinek óraszámait és témáit olvasva elsőre szembeszökő a hallgatók döntően gyakorlati foglalkoztatása, ami a gyakorlóiskolával való szoros együttműködésben valósult meg, és az akkori idők legkorszerűbb elméleti képzésével egészült ki. Az előadásokat az egyes tudományágak elismert szaktekinetelyei tartották. A kiindulópont a hallgatók és a hűs-vér gyerekek találkozósa volt.¹⁵⁸ Ahol ez nem bizonyult lehetségesnek, mint az iparostanonciskolai tanítók továbbképzései esetében, ott próbálták megteremteni ennek feltételeit.¹⁵⁹ A gyakorlótanítás nem követte az elméleti képzést, hanem párhuzamosan zajlott vele. Fontos volt a tanultak tanórai hasznosíthatósága. A tanfolyamok között is sok a gyakorlati (gyorsírás, reformírás, kézimunka stb.), ugyanakkor a gyakorlatokat teoretikusan megalapozó témákat sem kerültk, sőt, mai szemmel nézve meglehetősen magas nívón tárgyalták a természettudományokat vagy Budapest városföldrajzát. A tanítóképzők tananyagából hiányzó pedagógiai és módszertani tárgyakat is pótolni igyekeztek. Természetesen lényeges volt a tanítók hozott tudásának fővárosi viszonyokhoz való igazítása, pl. az osztott osztályokban való gyakorlótanítás révén. A főváros oktatáspolitikusainak határozott

158 A mai pedagógus-továbbképzésekből szinte teljesen hiányzik az iskolai élő gyakorlatban való részvétel. A továbbképzés manapság jellemzően előadásokat jelent, amelyeket meg kell hallgatni, majd le kell vizsgázni belőlük, esetleg beadandót kell készíteni. A Pedagógiai Szemináriumban uralkodó felfogás szerint nem lehet gyerekek nélkül tanárokat (tovább) képezni.

159 Ozorai Frigyes főigazgató az iparostanonciskolai igazgatók és tanítók tanfolyamának 1929. június 10-én tartott évzáró értekezletén tett hozzászólása: „[...] szükséges lenne egy, a tanfolyammal kapcsolatos gyakorló iskola, ahol a hallgatók megfelelő előkészítés után gyakorlati tanításokat tarthatnának. Ezen fontos kérdés mielőbbi megoldását sürgeti.” BFL VIII.761.a 153/1929.

elképzelésük volt a tanítóknak szóló továbbképzések tartalmáról, a koncepció alapjain a főváros Közoktatási Bizottsága a Horthy-korszak két és fél évtizedében keveset változott, mindazonáltal a Szeminárium a tanfolyamokra jelentkezők érdeklődésének alakulását is figyelembe vette, illetve a kötelezően előírt tárgyak mellett fakultatívakat is szervezett.¹⁶⁰ Egyik-másik tanfolyam (igazgatók számára kiírt, aktuális pszichológiai kutatásokat közvetítő) a mai pedagógus-szakvizsgák korai előképének tekinthető.

A Pedagógiai Szeminárium tudományos műhelyként is működött; elsőrangú tudósokkal összedolgozva profiljába tartozott tankönyvek írása, oktatási segédanyagok publikálása, oktatófilmek készítése, illetve a korabeli oktatási reformok — tantervek kimunkálása és bevezetése, az írásreform, a nyolcosztályos népiskola kiépítése — előkészítésében is szerepet vállalt.

¹⁶⁰ Kéryiné, 1979. 240. p.